

Kocsis Antal és Sárvári V. Zsuzsa könyve újabb eredménye vallási múltunkra is tekintő kutatásainknak. Könyvük mottója intó figyelmeztetés mindannyiunknak: *Emlékezz a múltra, hogy legyjen jövőd!*

SILLING István

S Z Í N H Á Z

FIZIKUSOK

Az örület mindig társadalmi jelenség.

Legyőzni – ez a történelem tanítása, sajnos – nem lehet, de védekezésül ki így, ki úgy próbál tenni ellene valamit. Van, aki nem vesz róla tudomást, hagyja, burjánzzon, miközben ő megpróbál kikerülni az útjából (azt hiszi, lehet). S van, aki megpróbálja leleplezni: szónokol, cikkez, filmet készít, verset vagy prózát, drámát ír, vagy színházi előadást rendez. Ha kell, úgy véli, ez hatásosabb, túllicitálja – lássék a jelenség és tenyészete, amely élte.

Hernyák György rendezése az utóbbi változatot képviseli. Számára Friedrich Dürrenmatt egy emberöltővel ezelőtt írt komédiája nemcsak arra alkalmas, hogy lelepleződjön a társadalom örültjei, mint Mathilde von Zahnd, a púpos doktorkisasszony, aki frusztáltsága miatt kíván elégtételt venni a világon, hanem arra is, hogy a *Fizikusok* által megmutatkozzon – most, mert a színházi előadás mindig a mostról szól! –, hogy az egész világ örült, s ezt használ(hat)ják ki a legörültebbek.

Szándékának megfelelően Hernyák úgy dönt, hogy színészei közül a három fizikus és a detektívfelügyelő s helyszínelő csapata a lehető legnagyobb mértékben túlozzák az örültséget: a fizikusok (Newton: Vukosavljev Iván, Einstein: Mezei Zoltán, Möbius: Szilágyi Nándor) nemhogy ripacskodnak, hanem mint a Tarzan-filmek majma ugrabugrálnak, székre, asztalra másznak (csak azért nem lógnak a csilláron, mert csillár nincs!). A felügyelő (László Sándor) nem a Poirot- vagy Derrick-féle elegáns fajtából való, inkább a lestrapált külsejű Columbo hadnagyot idézi, csak egzaltáltabb s még slamposabb, olyan nagyon vidéki zsaru, s hozzá hasonlóak munkatársai, az óriásira dagadt, állandóan zabáló, gusztaatlan törvényszéki orvos (Giricz Attila) és a két rendőr, az álomszedzék fényképész (Cservénák Vilmos) s a lenyalt fejű, csibészkepű jegyzőkönyvező (Csernik Árpád). Ők négyen lennének hivatottak képviselni azt a külvilágot, amely semmivel sem különb, mint egy zárt intézet. Viselkedésükkel kell(ene) igazolniuk azt a tételt, miszerint a világ tulajdonképpen – örültek háza, ahonnan okosabb egy zárt intézetbe menekülni, és tettetni (de hogyan, s miért így?) a bolondot. Az összetévesztésig hasonló örült kül- és zárt világnak, sugallja az előadás, megvannak az áldozatai (a megölt nővérek, akik szerelmeseik voltak, és boldogok szerettek volna lenni), az eszközeimberei (a nővéreket felváltó izompacsirták, akik pénzért mindenre kaphatók) és a vámszedői is. Ez utóbbi Mathilde von Zahnd ideggyógyász, aki a szerephez öregített, tipegő járású, púppal megáldott Banka Livia tolmácsolásában a maga valóságosságával mintegy ellenpontja a „fizikusok” és a „nyomozócsapat” túlzásba vitt örültségének, mígnem végül róla is kiderül, hogy mindenkinél örültebb, és – mivel pénze, tehát hatalma van – a legveszélyesebb is.

Valahogy így szeretné emlékeztetni nézőit (közönségről túlzás lenne beszélni, mivel a bemutatót követő néhány előadásnak igencsak kevés szemtanúja volt!) a rendező arra, hogy az örület társadalmi jelenség, össztársadalmi kór, melynek sajátos jegyeit az adott politikai, társadalmi, emberi pillanat határozza meg.

A rendező szándéka kétségtelenül felismerhető és a szükséges színházi jelenidejűség szerinti, a választott játéktípus azonban kétarcúsága folytán vitatható. Kifejezi ugyan a rendezői szándékot, de a közönségességig erőltetett harsány külsőségek el is rejtik, nem engedik felszínre jutni az időszerűsége is spekuláló filozófiát. Az Dürrenmattból is könnyen érthető, hogy a külvilág örültségétől menekülve, félve dönt úgy a három fizikus, hogy továbbra is színleli az örültséget (aki bolond, az védettebb!), azt viszont nehezen értem, miért kell ezt éppen így közölni. Nem azt kívánom bizonyítani, lényegében miért nem tetszett vagy csak részben tetszett az előadás, amit nyilván ennyiből is sejteni lehet, jóllehet elfogadom a rendezői koncepciót, és talán az előadás időszerűségét is értem, illetve tudom mindennapjainkra vonatkoztatni, inkább az foglalkoztat, miért ebben a formában történik a mondandó közlése. Miért jó az, hogy az előadás Newtonja, Einsteinje és Möbiusa se örült, se fizikus, ennek is, annak is csupán karikatúra, ahogy a felügyelő és csapata is az. Ha a lepusztult, fundusból összetakolt díszlet, illetve szedett-vedett ruhák felől (Mihajlović Annamária ügyeskedése) értelmezem az előadást, akkor megfordul(hat) a fejemben, hogy a színpadi „látvány” (a színpadkép lényességét a jól megoldott háttérvilágítás segíti) a mi valóságunk tükörképe, a szereplők pedig olyanok mint mi, mintha lennének valakik (fizikusok, örültek, ápolók, orvosok, felügyelők . . .), holott nem vagyunk senkik, csak mímeljük szerepünket.

Bármennyire is tetszetős ez a magyarázat, azt hiszem, lényegében másról van szó. Az Újvidéki Színház Dürrenmatt-előadásának választott játéktípusa *szükségyszerűség*, amit nem a koncepció, hanem a színészi lehetőségek határoznak meg. A színház mostani színészgárdája szinte csak erre a sokmozgásos (tanyaszínházi stílus!), külsőségekben megmutatkozó „játékra”, olyan mintha-színházra képes, amely színészi szempontból híján van a mélyebb, árnyaltabb jellemábrázolásnak (lehet, hogy annak a „modern” színjátszásnak tartott iskolának a következménye, amelyet itt a ristici etűdimprovizálás honosított meg, s amely a lelki élet ábrázolása helyett megelégszik helyzetek teremtésével, következésképpen a dürrenmatti iróniát is harsányságra cseréli.

Ez a színészi fogyatékoság (mert az!) akkor válik igazán szembetűnővé, amikor nincs ok, nincs szükség harsánykodni. Abban a jelenetben, melyben a három „fizikus” kölcsönösen leleplezi egymást, s a komédia véresen komoly filozófiába fordul, amit viszont a játékban nem követ érdemi váltás: az addig valóban teljes odaadással, maximális lelkesedéssel harsánykodó Szilágyi Nándor, Mezei Zoltán és Vukosavljev Iván egyszerre légüres térbe kerül – addigi gesztusaik megismételhetetlenek, érvényüket veszítik, feleslegesek, nincs értelme egymás között játszani az örületet, szavaik, mondataik viszont, mivel nincs lélektani és gondolati fedezetük, súlytalanokká válnak. A dürrenmatti „komédia” egyik legfontosabb jelenete merő unalom és érdektelenség. Fizikailag ez a jelenet nem játszható el úgy, mint az előző jelenetek, gondolatilag és lélektanilag pedig kidolgozatlan, hiteltelen marad.

Ez van, mert erre képes a társulat, amelynek minden tagja szófogadó végrehajtója a rendezői szándéknak, de színészi egyéniségük nem mutatkozik meg, mivel a fizikai ügyesség önmagában keveset mond a színész értékéről. Ennek ellenére nem hallgatható el, hogy az előadás minden szereplőjének van – legalább – egy emlékezetes pillanata.

A három fizikus közül Szilágyi Nándor arra törekszik, hogy az örültség álarca alatt a szenvedő férfit lássuk, de Möbius állapotát feleslegesen fokozza a depresszióig, szerepértelmezésében – bár meggyőző – Szilágyi Möbiusa túl komolyan, sőt tragikusan éli át sorsát, benne még a szellem gyertyafénye sem pislákol, nemhogy egy nagyformátumú férfi mutatkozna meg. Hiányzik belőle az intellektus fölénye, akárcsak Mezei Einstein-jéből és Vukosavljev Newtonjából. Velük szemben a jellemrajz mozzanataira ismerni Ábrahám Irén főnővérében, Vicei Natália ápolónőjében és Banka Livia doktorkisasszonyában. Ábrahám a főnővér emberi sértettségét (miért? – erre nem kapunk választ) gesztustalan visszafogottsággal, Vicei a szerelemvágat elementáris kitörésáriákkal jelzi, míg Banka Livia a doktorkisasszony korát igyekszik hitelessé tenni, anélkül, hogy saját és a szerep kora közötti nagy különbséget a színlelés megmutatására használná ki. Ha ezt tenné, nagyjelenete, melyben kiderül, az igazi és a legveszélyesebb örült épp az intézet tulajdonosa és vezetője, hatásosabb lehetne. A kétféle szerepfelfogás közé helyezhető László Sándor felügyelője, az est legteljesebb színészi alakítása, melynek harsánysága lélektani hitelességű. Csapatának tagjai színes karikatúrák.

Az újvidéki *Fizikusok* fontos és ugyanakkor áruikodóan leleplező előadás.

GEROLD László